

ვივა ქამუშაძე

თვეთა სახელწოდებები იანეთში რეპატრიირებულ მესხთა მეტყველებაში

სამტრედიის რაიონის სოფელ იანეთში მცხოვრებ, შუა აზიიდან და აზერბაიჯანიდან რეპატრიირებულ მესხთა დიალექტური მეტყველების შესწავლის შედეგად აღმოჩნდა, რომ თვეების სახელწოდებები მჭიდროდ არის დაკავშირებული სოფლის მეურნეობასთან. დიდია, აგრეთვე, გავლენა ხალხური ზეპირსიტყვიერებისა.

თვეთა ძველი ქართული სახელწოდებები ახალგაზრდებში მთლიანად დავიწყებულია, ხოლო უფროსი თაობის ადამიანებს კარგად ახსოვთ.

იანვარს რეპატრიირებულები ეძახიან *zimhāri/zāmhāri-ს*, რაც თურქულში არაბულ ნასესხობას წარმოადგენს: *zemheri* - “ძლიერი ყინვა”, “შაკარი ზამთარი”.

თებერვალს უწოდებენ *küçük ay-ს* - “მოკლე თვე”. ს. ჭიჭია მიუთითებს, რომ თებერვლის თვის ასეთი სახელწოდება საერთოა თითქმის ყველა თურქული დიალექტისათვის. ლაზურსაც კი აქვს თურქული ნასესხობა აღნიშნული თვისათვის (ს. ჭიჭია, 1971, გვ. 117).

მარტი, აპრილი, მაისი - ამ თვეების სახელწოდება მესხთა მეტყველებაში, ისევე როგორც სხვა თურქულ დიალექტებში, ემთხვევა ოფიციალური კალენდრის შესაბამის სახელწოდებებს: *Mart, Nisan, Mayıs*. როგორც ვნებავთ, აპრილის აღსანიშნავად თურქულ ენაში სირიული ფორმა *nisan* გამოიყენება.

ივნისს უწოდებენ *kiraz ayi-ს* - “ბლობის თვე”. ცნობილია, რომ ივნისის თვეში ბლის ყველა სახეობა მწიფდება.

ნ. მარი ლაზურისათვის ივნისის აღმნიშვნელ ტერმინად ასახელებს *kirez // kirez ayi* ფორმებს (ნ. მარი, 1910, გვ. 148).

თურქი დიალექტოლოგი ა. ჯაფეროღლუ თურქული ენის აღმოსავლეთ ანატოლიის დიალექტებისათვის (ყარსი) დამახასიათებლად მიიჩნევს *biçin ayi-ს* “თიბათვე” (შდრ.: ივნისის ძველქართული სახელწოდება “თიბათვე”).

ივლისი — *orax ayi* “თიბათვე”. თურქ. **Orak** - “ნამგალი”. ვფიქრობთ, რომ ივლისისთვის თიბათვის წოდება მესხეთისათვის დამახასიათებელი ცივი კლიმატური პირობებით უნდა იყოს გამოწვეული; თიბვის პროცესი იქ უფრო გვიან მიმდინარეობს, ვიდრე საქართველოს ბარში.

რეპატრიირებულები ივლისს *çürük ay-საც* უწოდებენ. თურქ. **Çürük** - “დამპალი”.

ჩვენი ინფორმატორის — ტოპიკ იზნოს — განმარტებით, ივლისში ხილი ლბობას იწყებდა და არ ინახებოდა (შდრ.: დასავლეთ საქართველოში, უხვი ნალექის გამო, ივნისს უწოდებენ „ჩოხადამპალას“).

აგვისტოს - *xarman ayi-ს* „მკათათვე“ უწოდებენ. თურქ. **Harman** “ლეწვა, ლეწვის ალო, კალოზა”. თურქული **h-ს**გან **ხ-ს** მიღება ანატოლიის ჩრდილო-აღმოსავლური დიალექტებისათვის დამახასიათებელი მოვლენაა.

სექტემბერი — **bəgrüm ayi**. თურქ. **büğürmek** (ხარი, აქლემი, კამეზი) “ლმუილი, ზმუილი”. თურქული წარმომავლობის სიტყვაა. იანეთელი ინფორმატორების ცნობით, სექტემბერში დედალი ირმები იკრიბებიან, ბულა ირმები კი ლმუიან (შდრ.: მყვირალობა/ყვირილობა — დრო, როდესაც ხარირემი ყვირილით მოუხზობს ფურირემს; ირმის გამრავლების პერიოდი (ქეგლ, 1986). “მყვირალობისთვის” დასტურდება ი. ჭავჭავაძის “ოთარანთ ქვრივსა (ი. ჭავჭავაძე, 1985, გვ. 236)” და კონსტანტინე გამსახურდიას “დიდოსტატის მარჯვენაში” (ც. გამსახურდია, 1947, გვ. 340).

აღნიშნული ფორმა აღმოსავლეთ ანატოლიის დიალექტის ყარსის მეტყველებაში შეუნიშნავს თურქ ენათმეცნიერს ა. ჯაფეროღლუსაც.

თურქეთის ტერიტორიაზე მეცხოვრები ან თურქული ენის გავლენის არეში მყოფი წარმოშობით ქართული მოსახლეობის მეტყველებაში ასეთი ფორმების არსებობა უნდა მივიჩნიოთ ქართულ სუბსტრატად, საიდანაც ისინი შემდეგ გავრცელდა თურქული ენის აღმოსავლურ დიალექტებში. მართებულად მიუთითებს ს. ჯიქია, რომ გამორიცხულია, დაეთანხმო თურქ ენათმეცნიერ ფ. კირზიოღლუს, რომელიც თვლის, რომ ფორმა **bəgrüm ay** (ამ შემთხვევაში იზაფეტის გარეშე) უკავშირდება სექტემბრისათვის დამახასიათებელ ქარებს, რომელთა ქროლეა ნადირის ლმუილს გვაგონებს (ს. ჯიქია, 1971, გვ. 120).

ოქტომბერი — **şarap ayi** “ღვინობისთვის”. თურქ. **şarap** - “ღვინო”. აშკარაა, რომ აღნიშნული სიტყვა ქართული “ღვინობისთვის” კალკია რეპატრიირებულთა მეტყველებაში. მიუხედავად იმისა, რომ გამაჰმადიანებული რეპატრიირებული მოსახლეობა დღესდღეობით ღვინოს არ აწარმოებს, მას კარგად ახსოვს, რომ წინაპრები ვაზის კულტურას დიდ პატივს სცემდნენ.

ნოემბერი — **koç ayi**. თურქ. “**Koç**” - “ცხვარი, ვერძი, ყოჩი”. ინფორმატორების გადმოცემით, ნოემბერში კლავდნენ თურმე წვრილფეხა რქოსან პირუტყვს და ამზადდნენ ზამთარში შესანახავად; ხისგან აკეთებდნენ ჭრის ფორმის სადგამს, რაზედაც ჰკიდებდნენ და ამრობდნენ დაკლულ პირუტყვს, თან სდარაჯობდნენ, რათა ყვავებს არ შეეჭამათ; იტოვებდნენ მხოლოდ თითო დედალ-მამალ პირუტყვს, გაზაფხულზე კვლავ რომ მოეშენებინათ (მთხრობელი — ტელმან ერისთავი).

მესხეთის ქართული მოსახლეობაც ნოემბერს **koç ayi**-ს უწოდებდა. ამ სახელწოდებას იმით ხსნიან, რომ ნოემბერში ვერძს უშვებდნენ ნახირში განაყოფიერებისათვის (ს. ჯიქია, 1971, გვ. 121).

აღსანიშნავია, რომ ერთ-ერთმა რეპატრიირებულმა ზუსტად ზემოთ აღნიშნული ინფორმაცია მოგვაწოდა: “**барана пускают на гулянье**” — “ყოჩს უშვებენ “სასეირნოდ” (ტობიკ იზნო, 75 წლის).

დეკემბერი - **qaraqış** ანუ “შავი ზამთარი”. **koç ayi**-ს მოსდევს **qaraqış** - ი, ანუ მკაცრი ზამთარი. დეკემბერი ზამთრის დასაწყისი თვეა. მესხეთისათვის, სადაც რეპატრიირებული მოსახლეობა გადასახლებაზე ცხოვრობდა, მკაცრი ზამთარია დამახასიათებელი. ასევე იწოდება დეკემბერი ანატოლიის ზოგიერთ დიალექტშიც.

ამგვარად, წარმოშობით ქართველი, ძირითადად თურქულენოვანი რეპატრიირებული მოსახლეობის მეტყველებაში თვეების აღმნიშვნელი ფორმები ძალიან სანტიტერესოა და მათი უმეტესობა ქართული სუბსტრატია (იენისი,

ივლისი, აგვისტო, სექტემბერი, ოქტომბერი), ზოგიერთ თვეთა სახელწოდება საერთო თურქული დიალექტური ფორმაა (იანვარი, თებერვალი, ნოემბერი, დეკემბერი), სამი თვის (მარტი, აპრილი, მაისი) — ემთხვევა ოფიციალური კალენდრის შესაბამის სახელწოდებებს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- კ. გამსახურდია, 1947 - კ. გამსახურდია, დიდოსტატის მარჯვენა, თბ., 1947.
 თურქულ-რუსული ლექსიკონი, 1996 - Büyük Türkçe-Rusça Sözlük, İstanbul, 1996.
 ნ. მარი, 1910 - Н. Марр, Грамматика чанского (лазского) языка, Санкт-Петербург, 1910.
 რუსულ-ქართული ლექსიკონი, 1993 - Русско-грузинский словарь, Тб., 1993.
 გ. ჭამუშაძე, 2006 - გ. ჭამუშაძე - ონეთში რეპატრიირებული მოსახლეობის თურქული მეტყველების თავისებურებანი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია, თბ., 2006.
 ქეგლ, 1986 - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ერთტომეული, თბ., 1986.
 ს. ჭიჭია, 1971 - С. Джикия, К названию месяцев в месхетинском диалекте турецкого языка, вопросы туркологии, Баку, 1971.
 ი. ჭავჭავაძე, 1985 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. II, თბ., 1985.
 იანეთში ჩაწერილი დიალექტოლოგიური მასალა (დაცულია აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველური დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტში).

GIGA KAMUSHADZE

ON THE NAMES OF MONTHS IN THE SPEECH OF
THE REPATRIATED INHABITANTS OF THE
VILLAGE OF IANETI

The article discusses one of the peculiarities, namely, naming months in the speech of the repatriated inhabitants who came to live here from the Asian republics of the former Soviet Union and Azerbaijan.

I have recorded language materials in the village for the purpose of linguistic analysis and discovered that the given section of the villagers had been closely related to farming, which is also attested in the nomination of names of months in their speech. The influence of folk traditions is also tangible.

January – in the speech of the repatriated people sounds as “zimh ri/z mh ri”, which is an Arabic borrowing – *zemheri* – in Turkish and means “deep frost, severe winter”.

February – is “k k aq” – meaning “the short month”. S.Jikia notes that “such motivation for the name of February is common in almost all Turkish dialects. Even Laz speech makes use of the Turkish borrowing for the naming of this month”(S.Jikia, 1971, p.117).

September –” b gr m aq “, comes from Turkish “b rmek”(ox, camel, buffalo) meaning *bellow, grunt, low*. According to the stories of the repatriated speakers during the mating season hinds get together in September (in the month of *mqrvalobis-Tve* =bellowing) and a stag begins to bellow.

The Georgian word *mqrvalobistve*, the month of bellowing occurs in Ilia Chavchavadze’s novel “The Widow of Otaraant Family” and in Konstantine Gamsakhurdia’s novel “The hand of the Great Master”.

The identical form had been attested in the speech of Qarsi, east Anatolia, by a Turkish linguist A. Jaferoghlu.

I think that in the speech of Turkish language ethnic Georgian population, living in Turkish territories or whose speech is under the Turkish language influence, the existence of above-discussed forms should be regarded as the Georgian substrata, from where they were then spread in the eastern dialects of the Turkish language. S. Jikia correctly remarks that “it is hard to agree with F.Kirzioglu, a Turkish scholar, who thinks that the form “b gr m aq” (in this case without *izafet*) is related to the